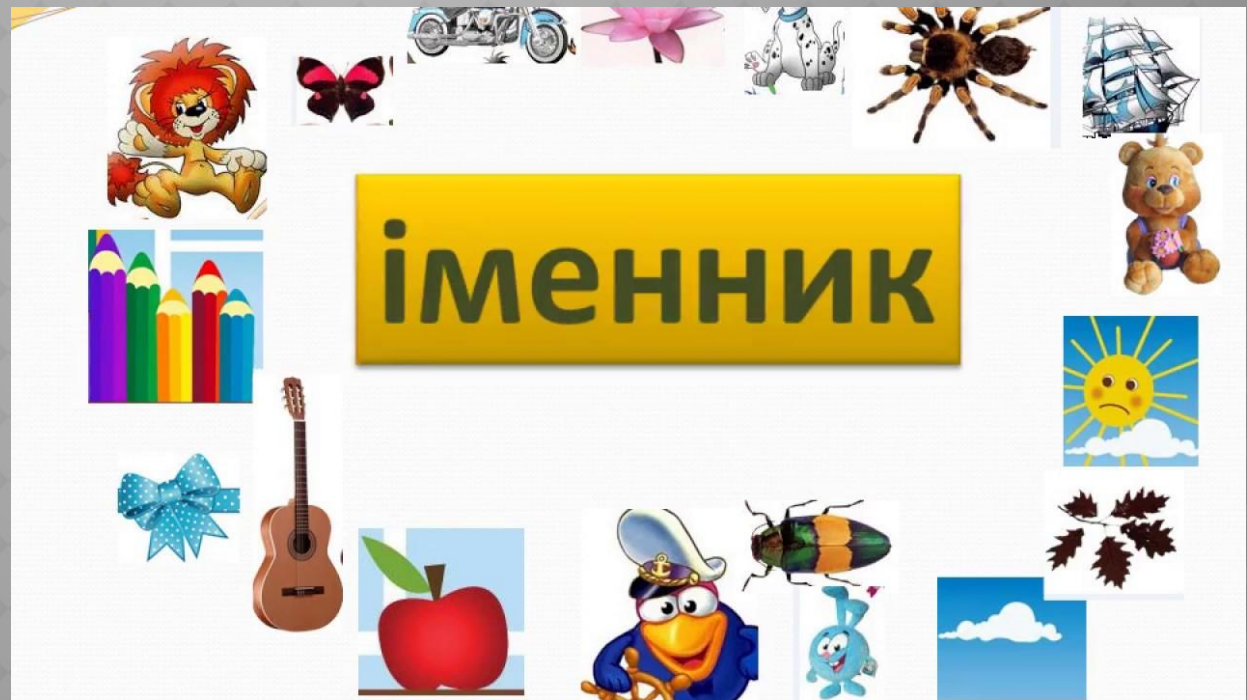

КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА ІМЕННИКІВ

Підготувала
студентка ПМЛф-31
Кочут Ірина

ПЛАН

1. Категорія числа, її граматичні значення та засоби вираження.
2. Іменники, які вживаються у формах однини та множини.
3. Іменники, що мають тільки форми однини
4. Іменники, що мають тільки форми множини.
5. Залишки форм двоїни іменників у сучасній українській мові.

1. КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА, ЇЇ ГРАМАТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ.

Категорія числа є одним із засобів вираження предметності іменника.

Термін “число” відомий в українській граматичній традиції із 16-17 ст. (“Граматика словенська” Лаврентія Зизанія, 1596 р.).

КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА ІМЕННИКІВ - ЦЕ
В ОСНОВНИХ ВИЯВАХ
СЛОВОЗМІННА МОРФОЛОГІЧНА
КАТЕГОРІЯ, ЯКА ВКАЗУЄ НА
КІЛЬКІСТЬ ПРЕДМЕТІВ.

КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА В ІМЕННИКУ Є САМОСТІЙНОЮ, СИНТАКСИЧНО НЕЗАЛЕЖНОЮ. У ПРИКМЕТНИКАХ, ЧИСЛІВНИКАХ, ЗАЙМЕННИКАХ ПРИКМЕТНИКОВОЇ ФОРМИ ТА ДІЄСЛОВАХ КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА Є ЗАЛЕЖНОЮ, ВОНА СЛУЖИТЬ ЗАСОБОМ СИНТАКСИЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ З ІМЕННИКАМИ.

КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА ВІЯВЛЯЄТЬСЯ У ПРОТИСТАВЛЕННІ ДВОХ РЯДІВ ФОРМ - ОДНИНИ (СИНГУЛЯТИВНІ (ВІД ЛАТ. SINGULARIS - ОКРЕМИЙ, ОДИНИЧНИЙ) ФОРМИ) І МНОЖИНИ (ПЛЮРАТИВНІ (ВІД ЛАТ. PLURALIS - МНОЖИННИЙ) ФОРМИ):

ЗОШИТ - ЗОШИТИ, СЕЛО - СЕЛА, РЕВОЛЮЦІЯ - РЕВОЛЮЦІЇ. ОТЖЕ, ГРАМАТИЧНА КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА ПРЕДСТАВЛЕНА ДВОМА ГРАМАТИЧНИМИ ЗНАЧЕННЯМИ - ОДНИНА І МНОЖИНА.

ОДНИНА ОЗНАЧАЄ, ЩО НАЗВАНИЙ ПРЕДМЕТ МИСЛИТЬСЯ ЯК ОДИН З ЯКОГОСЬ КЛАСУ ОДНОРІДНИХ ПРЕДМЕТІВ (ДУБ, РІКА, ДАХ).

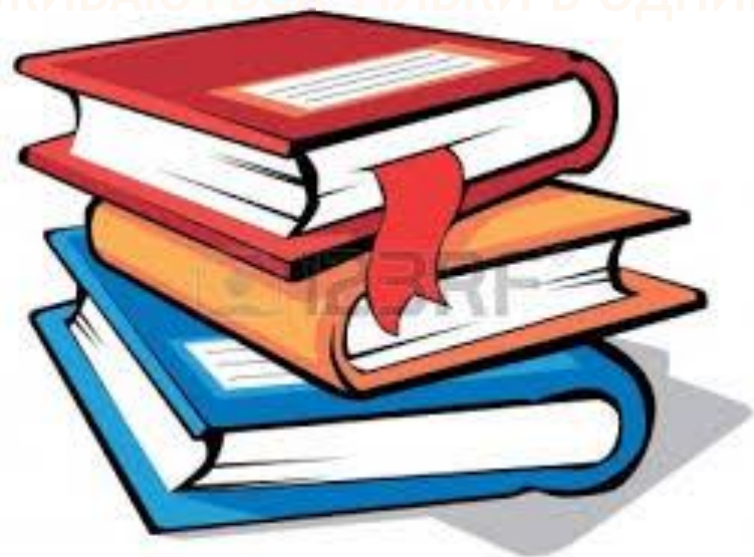
МНОЖИНА ВКАЗУЄ НА ДВА, ТРИ, ЧОТИРИ І БІЛЬШЕ (АЖ ДО НЕСКІНЧЕННОСТІ) ОДНОРІДНИХ ПРЕДМЕТІВ (ДУБИ, РІКИ, ДАХИ).

КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА НЕ ОДНОРІДНА. ОДНІ ІМЕННИКИ ОЗНАЧАЮТЬ ОДИН ПРЕДМЕТ І ВІДПОВІДНУ ЇХ МНОЖИННУ КІЛЬКІСТЬ, УТВОРЮЮЧИ ЧИСЛОВІ ПАРИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ОДНИНИ І МНОЖИНИ У ПЕВНИХ ГРАМАТИЧНИХ ФОРМАХ: КОЗАК - КОЗАКИ, БУДИНОК - БУДИНКИ. ТАКИЙ РІЗНОВИД КАТЕГОРІЇ НАЗИВАЮТЬ СЕМАНТИЧНО-ГРАМАТИЧНИМ ЧИСЛОМ. ОТЖЕ, В ІМЕННИКІВ, ЯКІ ВЖИВАЮТЬСЯ У ДВОХ СПІВВІДНОСНИХ ФОРМАХ, ОДНИНИ І МНОЖИНИ, КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНА.

ІНШІ ІМЕННИКИ РЕАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ ЧИСЛА НЕ МАЮТЬ, ТОБТО ЇХ ПРЕДМЕТНІСТЬ НЕ ПОВ'ЯЗАНА З КІЛЬКІСНИМ ВИЯВОМ: *УВАГА, СМІХ, НЕДОЛЯ*. ВОНИ НЕ ВКАЗУЮТЬ НА КІЛЬКІСТЬ ПРЕДМЕТІВ, НЕ УТВОРЮЮТЬ ЧИСЛОВИХ РЯДІВ, НЕ ПОВ'ЯЗАНІ З ПОНЯТТЯМ КІЛЬКОСТІ, ТОБТО ВОНИ НЕ МАЮТЬ РЕАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ ЧИСЛА, А МАЮТЬ ЛИШЕ ГРАМАТИЧНУ ФОРМУ ЧИСЛА.

В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ Є ІМЕННИКИ, ЩО ОЗНАЧАЮТЬ ПРЕДМЕТИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ОБЧИСЛЕННЮ (*ШТАНИ, САНИ, ДВЕРІ, НОЖИЦІ*), АЛЕ НЕ ВИРАЖАЮТЬ ЦІЄЇ МНОЖИННОСТІ ФОРМАЛЬНО. ТАКИЙ РІЗНОВИД КАТЕГОРІЇ НАЗИВАЮТЬ ГРАМАТИЧНИМ ЧИСЛОМ. ЦЕ ТІ ІМЕННИКИ, ЯКІ ВЖИВАЮТЬСЯ ТІЛЬКИ В ОДНИНІ АБО ТІЛЬКИ В МНОЖИНІ.

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ ЗНАЧЕНЬ КАТЕГОРІЇ ЧИСЛА:

1) закінчення, окремі для однини і для множини (можуть бути омонімічні флексії): *мам-а, мам-и, мам-і, мам-у, мам-ою, при мам-і; мам-и, мам, мам-ам, мам, мам-ами, при мам-ах, мам-и*; закінчення одночасно (синкретизм) є засобом вираження значення відмінка та роду (в однині);

2) словотвірні засоби (здебільшого суфікси): *небо - небеса, слово - словеса, мати - матері; болгарин - болгарини, селянин - селяни; маля - малята, лоша - лоша́та, ім'я - імена*;

3) різні аломорфи суфіксів: *молодець - молодці, гачок - гачки, турок - турки*; 4) чергування приголосних та голосних (як супровідний засіб): *друг - друзі, око - очі; день - дні, ніч - ночі*;

5) наголос (його перенесення): *нога, но́ги - но́ги, село, се́ла - се́ла, місто, мі́ста - мі́ста, море, мо́ря - мо́ря*;

6) значення числа в невідмінюваних іменниках виражається тільки синтаксично, через зв'язки з іншими словами: *в одному купе, з усіх купе*.

2. ІМЕННИКИ, ЯКІ ВЖИВАЮТЬСЯ У ФОРМАХ ОДНИНИ ТА МНОЖИНИ

За наявністю форм числа іменники поділяються на три групи:

- 1) іменники, які мають форму однини і множини;
- 2) іменники, які вживаються тільки в однині (*singularia tantum*, або *однинні*);
- 3) іменники, які вживаються тільки в множині (*pluralia tantum*, або *множинні*).

Перша група іменників є найбільшою за обсягом. До неї належать назви осіб, предметів, що піддаються лічбі: *дід - діди, студент - студенти; палац - палаці, клен - клени, народ - народи*.

ІМЕННИКИ, ЯКІ ВЖИВАЮТЬСЯ І В ОДНИНІ, І В МНОЖИНІ, ОЗНАЧАЮТЬ ПРЕДМЕТИ, ЩО СПРИЙМАЮТЬСЯ РОЗДІЛЬНО.

ТАКІ ІМЕННИКИ ПОЄДНУЮТЬСЯ З КІЛЬКІСНИМИ ЧИСЛІВНИКАМИ: *ЧОТИРИ ДНІ, ВІСІМ КОРАБЛІВ, ДВАДЦЯТЬ КОРІВ*. ТА ІНКОЛИ ІМЕННИКИ, ХОЧ І МАЮТЬ МНОЖИНУ, НЕ ОЗНАЧАЮТЬ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ ПРЕДМЕТІВ, ЩО МИСЛЯТЬСЯ РОЗДІЛЬНО: *ЧАС І ЧАСИ, НЕБО І НЕБЕСА* ТОЩО.

У ЦИХ ВИПАДКАХ НЕМАЄ РЕАЛЬНОЇ ВІДМІННОСТІ В ЗНАЧЕННІ МІЖ ОДНІННОЮ І МНОЖИНОЮ (ТІЛЬКИ ГРАМАТИЧНА).

3. ІМЕННИКИ, ЩО МАЮТЬ ТІЛЬКИ ФОРМИ ОДНИНИ.

Іменники, що вживаються лише в однині, називають предмети чи поняття, які в практиці мовлення не треба уявляти в якійсь кількості. Вони могли б мати потенційно повну парадигму числа, але практично для них характерна лише одна. Однинні іменники поділяються на такі групи:

абстрактні іменники, що означають якість, властивість, дію, стан чи різні узагальнені поняття: *радість, сум, щастя, любов, ратифікація, розвиток*;

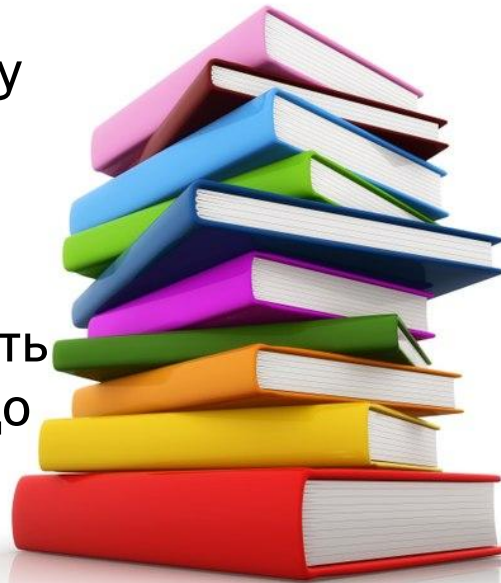
збірні іменники: *козацтво, професура, мишва, молодь*;

матеріально-речовинні іменники: *молоко, золото, нафта, цукор*;

власні назви людей, тварин, географічні поняття, назви планет: *Галина, Петро, Сірко, Львів, Прут, Венера*.

Окремі з них можуть утворювати і форму множини, але при цьому вони змінюють своє лексичне значення.

Наприклад: *сир - сири, вода - води* (речовинні іменники у множині означають різновиди, сорти, марки, інші ознаки, що піддаються лічбі); *пшениця - пшениці, сніг - сніги, пісок - піски* (речовинні іменники у множині означають простір, територію); *швидкість - швидкості, висота - висоти* (абстрактні іменники в множині означають різний ступінь вияву абстрактної ознаки); *Хороб - Хороби* (множинна форма означає членів роду з певним прізвищем); *Богдан - Богдани, Ольга - Ольги* (множинна форма означає певну кількість осіб, що мають однакове ім'я).

ПОМИЛКОВО ВІД ІМЕННИКІВ ТІЛЬКИ
ОДНИНИ УТВОРЮВАТИ ФОРМУ
МНОЖИНИ:

*У КІОСКУ ПРОДАВАЛИ СУВЕНІРИ ІЗ
СИМВОЛІКАМИ (ЗАМІСТЬ
СИМВОЛІКОЮ) ЧЕМПІОНАТУ.*

*БАГАТО ГІЛЬ (ЗАМІСТЬ ГІЛЛЯ)
ЗРУБАНО.*

*ЯРМАРОК ВРАЖАВ АСОРТИМЕНТАМИ
(ЗАМІСТЬ АСОРТИМЕНТОМ).
ПРИЛАДИ ДЛЯ ВИМІРЮВАНЬ
(ЗАМІСТЬ ВИМІРЮВАННЯ) ГОТОВІ.*

4. ІМЕННИКИ, ЩО МАЮТЬ ТІЛЬКИ ФОРМИ МНОЖИНИ

До pluralia tantum належать іменники, які вживаються тільки в множині. Вони означають:

1) назви будівель, їх частин: *двері, ворота, сходи, сіни, ґрати* ;

2) назви предметів упряжі, засобів пересування: *сани, бігуни, шори, ковзани, ґринджоли*;

3) назви знарядь праці і предметів домашнього вжитку: *граблі, вила, кліщі, щипці, ночви*;

4) назви музичних інструментів: *цимбали, гуслі, литаври*;

5) назви одягу і взуття: *штани, бриджі, бутси, постолі*;

6) назви парних предметів і парних частин тіла: *терези, ножиці, окуляри, груди, в'язи*;

7) назви маси, речовини, матеріалу, продуктів харчування: *хімікалії, консерви, макарони, висівки, вершки, дріжджі*;

8) абстрактні іменники на позначення дій і процесів: *дебати, пустоці, вибори, хвастоці, перегони*;

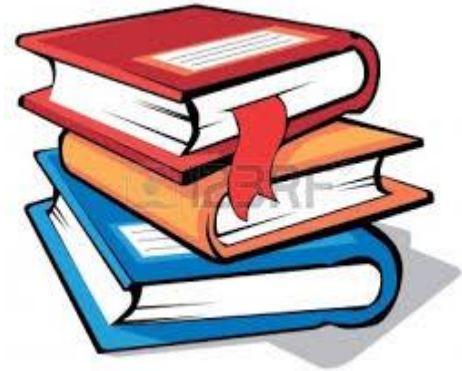
9) абстрактні іменники на позначення обрядів, звичаїв: *хрестини, іменини, заручини, обжинки*;

10) абстрактні іменники на позначення проміжків часу: *канікули, будні, сутінки, роковини*;

11) абстрактні іменники на позначення почуттів, стану: *радоці, заздроці, лестоці, ревноці*;

12) назви ігор: *піджмурки, шахи, шашки, нарди*;

13) власні географічні назви: *Карпати, Альпи, Броди, Суми*.

ІМЕННИКИ МНОЖИННОЇ
ФОРМИ, ЩО ОЗНАЧАЮТЬ
КОНКРЕТНІ ПРЕДМЕТИ І
СЕМАНТИЧНО
ВИРАЖАЮТЬ
ОДНИННІСТЬ, МОЖУТЬ
ВИРАЖАТИ ГРАМАТИЧНЕ
ЗНАЧЕННЯ МНОЖИНИ
СИНТАКСИЧНО,
СПОЛУЧАЮЧИСЬ ІЗ
ЗБІРНИМИ
ЧИСЛІВНИКАМИ:
*ДВОЄ ДВЕРЕЙ, ЧЕТВЕРО
САНЕЙ, ТРИ ПАРИ
ШТАНІВ.*

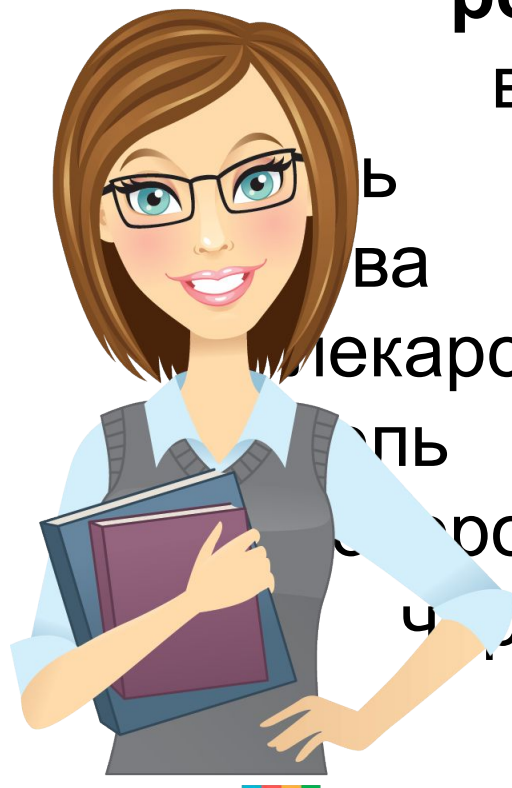
ПОМИЛКОВО УТВОРЮВАТИ ВІД ІМЕННИКІВ
ТІЛЬКИ МНОЖИНИ ФОРМУ ОДНИНИ: МИ
ЗАВЖДИ ХОТІЛИ НОВУ МЕБЕЛЬ (ЗАМІСТЬ
МЕБЛІ).
НА РИБНІЙ КОНСЕРВІ (ЗАМІСТЬ КОНСЕРВАХ)
НЕ ЗАЗНАЧЕНО ДАТИ ПРИДАТНОСТІ.

ПОР. ТАКОЖ ДЕЯКІ ЗІСТАВНІ ФОРМИ ЧИСЛА ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ:

українські

волосся
двері
листя
ліки
меблі
похорон
чорнило

російські

волосы
двери
листья
лекарство
мебель
похороны
чернила

5. ЗАЛИШКИ ФОРМ ДВОЇНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

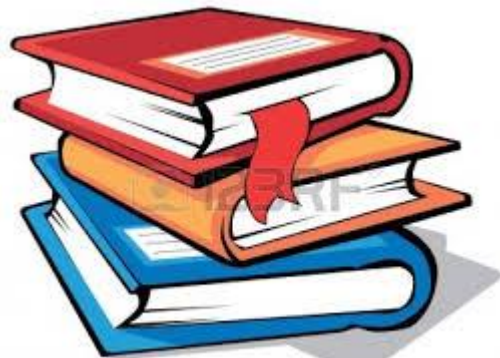

У сучасній українській мові, як і в інших східнослов'янських, категорія числа іменника є двочленною. До XIII ст. вона була тричленною: грамема однини, грамема множини і їм протиставлялася грамема двоїни.

Двоїна вживалася при означенні парних предметів і в сполученні іменників з числівниками *два*, *обидва*.

Двоїна в СУЛМ не збереглася і злилася з множиною. Але в деяких словах трапляються залишки форм двоїни, які стоять осторонь від творення звичайних форм множини.

ТАКИМ, НАПРИКЛАД, ЗАЛИШКОМ ДВОЇНИ Є В НАЗИВНОМУ ВІДМІНКУ МНОЖИНИ ФЛЕКСІЯ -І ЗАМІСТЬ ЗВИЧАЙНОГО -А В ІМЕННИКАХ СЕРЕДНЬОГО РОДУ: *ОЧІ, ПЛЕЧІ, УШІ* (ПОРІВНЯЙТЕ: *ВУХА*). У ДЕЯКИХ ДІАЛЕКТАХ - ФОРМИ *ДВІ РУЦІ, ДВІ НОЗІ* (І ПОХОДИТЬ З ЯТЯ) ЗАМІСТЬ ЛІТЕРАТУРНИХ *ДВІ РУКИ, ДВІ НОГИ*. ТАКИМ ЖЕ ЗАЛИШКОМ ДВОЇНИ Є ФЛЕКСІЯ -ИМА ЗАМІСТЬ -АМИ В ОРУДНОМУ ВІДМІНКУ ІМЕННИКІВ ОДНИНИ: *ОЧИМА, ПЛЕЧИМА, УШИМА, ДВЕРИМА* .

**ДЯКУЮ ЗА
УВАГУ!**

